

## CRNGROBSKA PLETILJA

Odkar jo je restavratorjeva roka leta 1955 odkrila izpod beleža, je slika s simboli trpljenja in s prizori iz vsakdanjega življenja obdanega Trpečega Kristusa na fasadi crngrobske cerkve vzbudila mnogo pozornosti doma in na tujem. Podrobno jo je popisal ter stilno in ikonografsko opredelil dr. F. Stelè,<sup>1</sup> ki je ugotovil, da je freska nastala okoli let 1460—1470 pod čopičem nekega sodelavca slikarja Janeza Ljubljanskega in da se vsebinsko uvršča v ikonografski tip »Svete Nedelje«, ki pomeni pravo moralizujočo pridigo o posvečevanju nedelje. Ni moj namen ponavljati vseh izsledkov o izvoru in predlogah za to fresko, ki ima vsebinsko pri nas še več vrstnic — na primer na južni zunanjščini cerkve v Bodeščah, na Korenem nad Horjulom, v Gostečem itd. — kakor tudi drugod po Evropi, poudarimo le, da nobena od doslej znanih upodobitev po vsebinskem bogastvu ne prekaša crngrobske. To je posebno podčrtal tudi švicarski etnograf dr. Robert Wildhaber v obsežni študiji *Der »Feiertagschristus« als ikonographischer Ausdruck der Sontagsheiligung*,<sup>2</sup> ki je uvrstil crngrobsko fresko med najznamenitejše svoje vrste ter celo domneval, da je glavno žarišče tega ikonografskega motiva iskati na slovenskih tleh, posebno ker tudi najstarejše upodobitve Sv. Nedelje, kar jih doslej poznamo, najdemo že sredi 14. stoletja v ptujskem dominikanskem križnem hodniku.

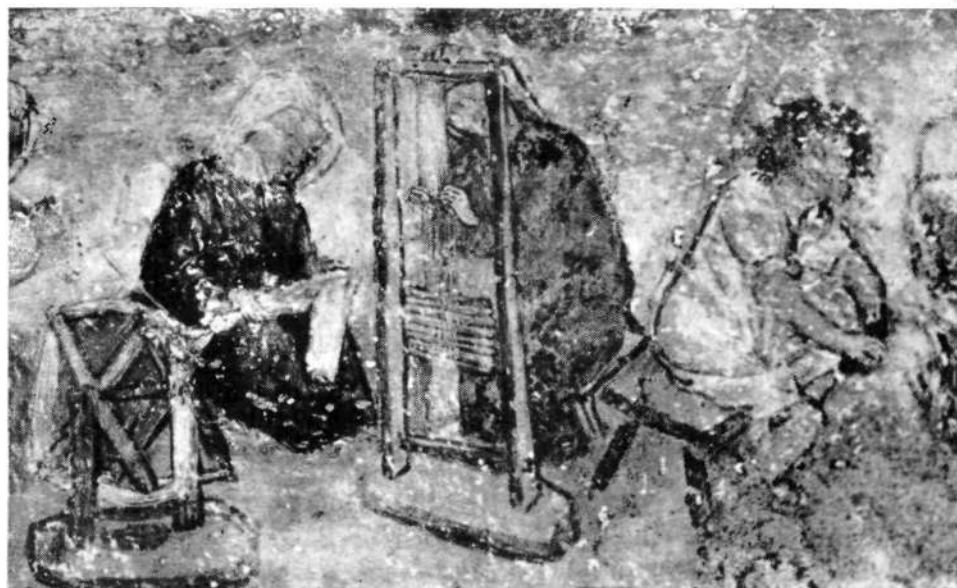
Ko smo se že dotaknili moralizujoče strani naše freske, se nam ponuja tudi mikavna vzporednost njenih prizorov s poročilom iz leta 1595, ki opisuje nasledke reformacije v Kranju; posamezne crngrobske scene se nam zde skoraj kakor ilustracija dobrih sto let mlajše kranjske pritožbe: razširja se nesramno obnašanje, ljudje se med seboj zmerjajo, mestni prebivalci in kmetje pijančujejo podnevi in ponoči, ob nedeljah in praznikih so pijani že pred božjo službo, tudi pretepaajo se večkrat, pohajajo po kegljiščih in zamujajo mašo, ves ljubi dan in do trde noči kockajo, ko je vse zapravljeno, začno nekateri krasti, vozniki in tovorniki ne posvečujejo nedelj in praznikov itd.<sup>3</sup> Naša freska nas pouči, da takih razmer ni rodila šele reformacija, ampak da so se razpasle že v srednjem veku, ker bi jih sicer ne bilo treba grajati v podobah kockarjev in pretepačev, pijancev in tovornikov, razuzdancev, plesalcev, roparjev itd.

Tako torej ta crngrobski slikarski spomenik, ki je pred kratkim zaživel celo na filmskem platnu,<sup>4</sup> zadobiva zelo dokumentaren značaj. Pred leti sem v članku *Etnografski problemi ob freski Sv. Nedelje v Crngrobu*<sup>5</sup> poudaril njegov pomen za naše narodopisno raziskovanje, kajti čeprav se je slikar opiral pri delu na razne, tudi tuje predloge, n. pr. na koledarske ilustracije mesecev in podobno, vendar ne moremo dvomiti, da se zrcali na freski tudi

neposredno življenje in duhovno razpoloženje našega človeka ob koncu srednjega veka. Sleherni prizor bi bil vreden podrobnejše analize in osvetlitve. Kako zgovorna je n. pr. za zbiralca pripovedk upodobitev dekleta, ki se ogleduje v zrcalu, obešenem na hudičev rep, pri čemer se spomnimo še danes živega svarila, da se tistemu, ki se preveč ogleduje v zrcalu, rad prikaže hudobec. Motiv se je posebno razširil, odkar je leta 1493 izdal v Baslu Ritter vom Turn knjigo »von den Exempeln der Gottesfurcht und Ehrbarkeit«, v kateri je tudi poglavje »Von eyner edlen frowen, wie die vor eym spiegel stund, sich nutzend (=kraseč se), vñnd sy in dem spiegel den tüfel sach jr den hyndern zeigend«. Tekst je opremljen tudi z lesorezom, ki kaže dekle, ki se češe pred zrcalom, v katerem odseva zadnjica hudobca, spakujočega se za njenim hrbtom.<sup>6</sup> Naš prizor je torej starejši od omenjene knjige in najbrž celo najstarejša ilustracija tega motiva.

Toda tule bi se rad dotaknil nekega drugega motiva s crngrobske freske — *žene pri tkanju ali bolj: pri pletenju*.

Tretji zgornji pas ob Kristusovi levi strani (na naši desni) izpolnjujejo prizori ženskega ročnega dela. Tako vidimo žensko, ki menda prede ob kolovratu, druga zraven navija nit na motovilo, tretja zloga pasove tkanine, četrta pa se zdi, kakor bi tkala, saj sedi kakor za nekakšnimi statvami. V resnici pa seveda ne gre za statve in ne za tkanje, ampak za neko posebno pletilno pripravo, sestavljeno iz pokončnega okvira iz lat, vsajenega v podstavek. Preko okvira so od zgoraj navzdol natvezene niti, ki jih žena prepleta s prsti. Tehnični postopek zaradi majhnega formata na crngrobski freski ni razločno viden, toda za razlago se lahko poslužimo druge, kakega pol stoletja mlajše freske iz cerkve sv. Primoža nad Kamnikom.



Motiv pletenja na freski v Crngrobu



Motiv z Marijo pri tkanju, upodobljen na freski pri Sv. Primožu nad Kamnikom iz ok. 1520.  
(Po fotografiji v Narodni galeriji v Ljubljani.)

Med freskami iz cikla Marijinega življenja na južni notranji cerkveni steni je naslikana tudi Marija kot tempeljska devica, ki v družbi dveh deklet izdeluje tempeljske tkanine. Prizor je tako žanrsko naslikan, da je ta freska že večkrat služila kot ilustracija življenja meščanskih žena in deklet okoli leta 1520.<sup>7</sup>

V renesančno pojmovani meščanski izbi z lesenim stropom so zbrane okoli velikega predalnika tri mladenke. Na levi sedi Marija v modri, s klaski posuti obleki in sega s prsti med niti, napete na pravokotnem okviru, stoječem pred njo. Na predalniku sloni na ovalni, iz tanko klanih deščic zviti škatli — take škatle so bile še pred nekaj desetletji v rabi! — knjiga, iz katere Marija med

delom bere. Na desni sedi dekle v rdečem oblačilu in z nežnimi kretnjami šiva kos belega blaga, za njo pa tretje dekle previja niti z motovila v klobčič. Na mizi vidimo menda še škarje in manjši klobčič niti.

Ikonografsko je prizor razumljiv iz besedil apokrifnih evangelijev in srednjeveških legend, na primer Legende auree, ki pripovedujejo, da je Marija pred zaroko živela v templju in v družbi z enajsterimi drugimi devicami pripravljala razne tkanine za svetišče: prtiče, duhovniška oblačila, trakove, pasove, baldahine itd.<sup>8</sup> Navadno označujemo Marijo pri tem delu kot »Marija pri tkanju«.

Analogno upodobitev srečamo tudi na freskah iz srede 15. stoletja v kapeli razvaljenega gradu Weinegg južno od Bozna. Marija sedi s krono na glavi pred oltarjem in svečenikom, ki ji nekaj naroča, pred njo pa je spet okvirno stojalo nam že znane oblike, na katerem je navit ozek trak, ki ga drži Marija med prsti. Verjetno je freska tako nejasno ohranjena, da je risar za reprodukcijo zamenjal niti s trakom oziroma pasico, ali pa že freskantu samemu značaj priprave in tehnike tega pletenja ni bil dobro znan.<sup>9</sup> Vsekakor pa smemo domnevati, da imamo na tirolski freski isto orodje kot v Crngrobu in pri Sv. Primožu.

Toda ali Marija na teh upodobitvah v resnici tke? Je v Crngrobu res upodobljena tkalka? Ali okvir z navito nitjo res ustreza statvam?

Če to pripravo na vseh freskah podrobneje pogledamo, takoj sprevidimo, da ne gre ne za statve ne za tkanje. V vseh treh primerih gre za stojalo, ki ima pri tleh širok podstavek ali desko. Pokončni letvi sta pri Sv. Primožu povezani z močno prečnico, vmes sta še dve okrogli palici, med katerima je navita štrena niti. V Crngrobu je priprava manj jasna, vidne pa so deščice ali palice, vtaknjene med niti, ki jih pri svetoprimoški in weineški freski ne najdemo.

Ta priprava ni namenjena za tkanje, ampak za nekakšno pletenje. Prav gotovo je morala biti ta tehnika pletenja v srednjem veku močno razširjena in prepričan sem, da bi s pazljivim iskanjem našli še dokaj tovrstnih upodobitev. Značilno pa je, da se je do nedavnega še ohranila pri življenju prav v naši hrvaški sosesčini. Leta 1956 je zagrebški etnograf, univ. prof. dr. M. Gavazzi na posvetovanju vzhodnoalpskih etnografov v Ljubljani zavrtil kratek dokumentarni film o pletenju »jalb«, posnet v Trgu pri Ozlju, že prej pa je objavil o tej tehniki kratko, s fotografijami opremljeno poročilo Pletenje ženskih kapica, »jalba«.<sup>10</sup> Priprava za pletenje »jalb« se hrvaško imenuje »lucen«, ker po obliki res spominja na locenj. V principu je popolnoma enaka tistim na naših freskah, le nekoliko poenostavljena je. Namesto četverkotnega okvirnega stojala nastopa tu ločno zavita palica, ki je s koncema spodaj vsajena v pod-



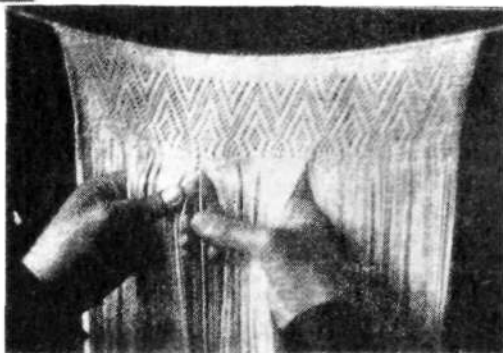
Detajl freske iz kapele gradu Weinegg pri Boznu z motivom pletenja



Zgoraj levo: Snovanje niti na »lucne«  
 Zgoraj desno: »Lucne« je pripravljen  
 za pletenje »jalbe«

Spodaj: Detajl pletenja »jalbe«

(Po objavi v Etnografsko istraživanje  
 i gradnja I, Zagreb 1954)



stavek, povprek čez »locenj« pa sta tetivno napeti dve močnejši vrvici, ena v zgornjem, druga v spodnjem delu, in na te so nasnovane niti za pletenje. Ženska nato napete niti prepleta s prsti, pri čemer služita posebno palca kot nekaki pletilni igli. Tudi na svetoprimoški freski je prav funkcija palcev zelo dobro nakazana, saj skoraj čutimo njune pregibe. Ob prepletanju niti nastaja na njihovem zgornjem in spodnjem delu ob enem geometričen čipkast vzorec, čigar vrste nato pletilja stisne skupaj s tankimi deščicami, kakršne vidimo tudi na crngrobski freski. Ko je bilo pletenje končano, so pletivo v sredi prerezali na dva enaka dela.

Tako nam je pričevanje crngrobske in svetoprimoške freske razkrilo zelo mikavno tehniko ljudske tekstilne obrti, ki se je iz globin srednjega veka ohranila v hrvaškem Trgu prav do dvajsetih let našega stoletja za izdelovanje posebnih ženskih pokrival. Seveda pa je svoje dni to pletenje gotovo služilo tudi v druge namene, ki pa so bili zaradi posebnega značaja pletenine gotovo

predvsem krasilni. Da je bilo to pletenje razširjeno in splošno znano med našim ljudstvom, pričata crngrobska in svetoprimoška freska, kajti v nasprotnem primeru bi je ljudstvo sploh ne razumelo in bi bila njena upodobitev brez pomena.

#### Opombe

1. Ikonografski kompleks slike »Sv. Nedelje« v Crngrobu, Raprave filozofsko-filološko-historičnega razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani II, 1944, str. 401 sq. — 2. Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, 1956, str. 19 sq. — 3. J. Lavtižar, Zgodovina župnij v dekaniji Kranj, I. Kranj, Ljubljana 1898, str. 17. — 4. »Življenje ni greh.« Film je po vsebinsko svobodno interpretiranem scenariju Lojza Gostiša posnel Boštjan Hladnik. — 5. Slovenski etnograf III/IV, Lj. 1951, str. 181. — 6. Prim. R. Wildhaber, Spiegelbilder und Nonnenspiegel, Schweizer Volkskunde XLIV, Basel 1954, str. 6 in sl. 6. — 7. F. Stelè, Freska u crkvi sv. Primoža kod Kamnika, Starinar za god. 1925, Beograd 1925, str. 120 sq.; isti, Politični okraj Kamnik, Ljubljana 1928, str. 178 sq. — 8. Prim. n. pr. »Bruder Philipps des Karthäusers Marienleben«, ki je nastal v 14. stoletju v našem Žičkem samostanu. — 9. Die Capelle der Ruine Weinegg, Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Denkmalpflege, NF XIV, Wien 1888, str. 60. — 10. Etnografsko istraživanje i grada I, Zagreb 1954, str. 44—46. Iz te objave smo povzeli tudi ustrezne reprodukcije.